

УДК 343.231

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.16.244456>

В. М. Киричко,

канд. юрид. наук, доц., доцент
кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого

ПРО СИСТЕМНІ ЗАКОНОДАВЧІ ВІРУСИ І СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті викладені критичні зауваження стосовно проекту нової системи Кримінального кодексу України, яка представлена для обговорення її розробниками. Встановлено, що ця система має істотні недоліки, які пов'язані з неправильним відображенням у змісті кримінально-правових норм сутнісних соціальних ознак злочинів. Для виявлення таких недоліків у системі кримінально-правових норм виділено поняття «системні законодавчі віруси» і обґрунтовується необхідність мати в системі захист від таких вірусів. Сформульовані пропозиції щодо використання категорії «суспільна небезпека», класифікації злочинів, врахування ступенів тяжкості злочинів, відображення в системі об'єктів злочинів та їх ціннісного співвідношення, забезпечення дотримання принципу верховенства права.

Ключові слова: система кримінально-правових норм, класифікація злочинів, тяжкість злочинів, ступені тяжкості злочинів, суспільна небезпека, законодавчий вірус, верховенство права.

Постановка проблеми й актуальність теми. До Кримінального кодексу України (далі – КК) після 1 вересня 2001 р., коли він набрав чинності, було внесено дуже багато законодавчих змін, які за своїм змістом характеризувалися відсутністю належної узгодженості відповідних положень з базовими положеннями, на яких створювалася вся система КК. Крім того, у науці кримінального права все частіше стали обговорюватися питання про те, наскільки в цілому система КК відповідає сучасним життєвим реаліям. Таким чином, необхідність вдосконалення всієї системи КК обумовила спочатку розробку законодавчих змін до КК, які стосуються виділення в системі КК кримінальних проступків і злочинів як видів кримінальних правопорушень, а потім і початок роботи зі створення нового КК. На сьогодні Робочою групою

з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України вже розроблено і представлено у різний час для обговорення дев'ять редакцій проєкту КК (далі – Проєкт КК), які відображають етапи роботи цієї групи. Обговорення Проєкту КК на різних науково-практичних форумах, де я неодноразово брав участь, показало існування досить різних поглядів щодо того, якою повинна бути система кримінально-правових норм в новому КК. Однак, ця проблематика набула максимальної актуалізації у зв'язку з тим, що розробники Проєкту КК запропонували «революційні» зміни до системи КК, в яких йдеться не про вдосконалення чинної системи КК, а про створення нової системи кримінально-правових норм. Зокрема, розробниками Проєкту запропоновано створити нову структуру КК, а також виділити 10 ступенів тяжкості для всіх злочинів і в Особливій частині КК вказувати лише про належність конкретного виду злочинів до одного з них, а замість покарання в санкціях статей передбачити в Загальній частині засоби кримінальної відповідальності, які повинні застосовуватися виходячи із ступеня тяжкості злочину.

Підтримуючи прагнення розробників Проєкту КК щодо системного вдосконалення КК, водночас маю підстави для застереження: «щоб не стало гірше». Це обумовлено тим, що розробники КК відмовились від використання в тексті КК категорії «суспільна небезпека». Негативні наслідки такої відмови, пов'язані з тим, що ця категорія виконує в системі КК правозахисну функцію, значною мірою вже відображені у моїх попередніх публікаціях та виступах на науково-практичних конференціях. Однак, недавнє обговорення цієї проблематики на Міжнародній науковій конференції «Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст», яка відбулася 20–22 жовтня 2021 р. в м. Харкові, спонукало мене до більш детального аналізу «революційних» новел Проєкту КК. Деякі з принципових зауважень щодо системи кримінально-правових норм,

запропонованої в Проєкті КК, я висловив під час виступу на конференції та виклав в матеріалах конференції, які будуть скоро опубліковані. Разом з тим, як вбачається, мої зауваження певною мірою стосуються настільки складних питань системи КК, що без додаткового детального пояснення вони можуть бути сприйняті без належного розуміння. Підставою для такого припущення є вже опубліковані раніше позиції деяких науковців щодо розуміння категорії суспільної небезпечності, які неправильно відображають дійсний зміст і значення цієї категорії в кримінальному праві і на які я вже реагував в інших публікаціях.

Метою статті є: 1) більш детально пояснити окремі зауваження і пропозиції, які вже були раніше мною висловлені або опубліковані; 2) викласти деякі важливі теоретичні положення, які стосуються соціальних засад створення системи Особливої частини КК, а також пов'язаних з ними системних законодавчих вірусів; 3) сформулювати нові конкретні пропозиції щодо вдосконалення системи КК.

Виклад основного матеріалу. Перед розглядом конкретних питань щодо системи КК, як вбачається, дуже важливим є звернення до більш загального контексту, без якого особливість нинішньої ситуації у теоретичному вимірі не буде зрозумілою. Категорія «суспільна небезпека» у науці кримінального права досліджувалась багатьма науковцями різних поколінь. У законодавстві вона в різні часи виконувала різні функції і з різним соціальним значенням. Зокрема, в Кримінальних кодексах УРСР 1922 та 1927 років вона не поєднувалася з обов'язковою ознакою передбаченості діяння в КК, а тому з нею були пов'язані і негативні наслідки в правозастосуванні. Однак у Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. та у КК поєднання зазначених ознак у визначенні злочину, а тепер кримінального правопорушення призвело до того, що категорія «суспільна небезпека» стала відігравати правозахисну функцію, а саме захищати людину від притягнення до кримінальної відповідальності у тих випадках, коли формально діяння

визнається злочином (кримінальним правопорушенням), а у дійсності воно не є суспільно небезпечним, тобто воно не заподіяло і не могло заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі. Для цілей даної публікації важливо підкреслити, що в цих випадках йдеться про невідповідність між соціальною реальністю і її юридичною оцінкою в КК.

Наведений приклад не є єдиним, навпаки в КК таких невідповідностей між соціальною реальністю і її юридичною оцінкою, на жаль, багато. У зв'язку з цим у 2016 р. мною було введено в науковий обіг поняття «законодавчий вірус» у системі Кримінального кодексу України, який характеризують три видові ознаки: 1) він виглядає як певний законодавчий припис, включений шляхом прийняття відповідного закону України до системи КК; 2) взаємодіючи з іншими елементами системи КК, він визначає в змісті кримінально-правової норми узаконену можливість безпідставного порушення прав людини при її застосуванні на практиці; 3) його негативні наслідки проявляються або можуть проявитися в порушенні прав багатьох людей при застосуванні зараженої вірусом кримінально-правової норми на практиці¹. Особливістю законодавчого вірусу, якщо його порівнювати з випадками, коли вчинюється діяння, яке передбачене у КК, але при цьому воно не є суспільно небезпечним (ч. 2 ст. 11 КК), є те, що невідповідність між соціальною реальністю і її юридичною оцінкою є прихованою настільки, що дії того, хто застосовує такі положення зовні і з погляду того, хто їх застосовує, виглядають законними.

Категорія «суспільна безпека» є системоутворюючою категорією. Це проявляється у різних аспектах, однак з погляду системи КК у цілому основне її функціональне призначення у тому, щоб забезпечити відповідність між соціальною реальністю (наявність фактичних підстав для обмеження

¹ Киричко В. М. Законодавчий вірус у системі КК України: визначення і актуалізація проблеми на прикладі ст. 368-2 КК «Незаконне збагачення». *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 143. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/70893/70260>.

прав людини) і її відображенням у кримінально-правових нормах як тоді, коли йдеться про включення чи існування такої норми у КК, так і тоді, коли така норма реально застосовується. Тобто *якщо фактичні підстави для обмеження прав людини відсутні, то таке обмеження не може здійснюватись лише на підставі формальних юридичних приписів, оскільки це буде порушенням принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України).*

При створенні системи кримінально-правових норм забезпечення відповідності між соціальною реальністю і її юридичною оцінкою в КК є основним і найбільш складним завданням. Суспільна небезпека як системоутворююча категорія добре розроблена науковцями з погляду її функціонального значення для системи КК, однак у чинній системі КК ці теоретичні положення були реалізовані лише частково. Створення системи КК з повною реалізацією потенціалу цієї категорії виявилось непосильним завданням і до сих пір чекає на своїх прикладних розробників.

Зазначені обставини є важливими тому, що Робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України не стала на шлях повної реалізації зазначених теоретичних розробок, які стосуються категорії «суспільна небезпека». Проект КК не є спробою вирішення цього надскладного завдання, а є альтернативним проектом без категорії «суспільна небезпека» в тексті. Однак, аналіз тих недоліків Проекту КК, про які йдеться нижче, показав, що вони пов'язані, як вбачається, саме з недооцінкою функціонального значення категорії «суспільна небезпека» як системоутворюючої категорії.

Серед новел Проекту КК, які стосуються системи КК, центральне місце займають положення щодо виділення десяти ступенів тяжкості злочинів (ст. 2.1.11 «Класифікація кримінальних правопорушень») та встановлення для кожного з них покарання у вигляді штрафу або ув'язнення (ст. 3.1.6 «Санкції за злочини»). У статтях Особливої частини Кодексу замість виду і розміру покарання за кожний вид злочину зазначається лише належність

останнього до одного із наступних базових ступенів тяжкості злочинів: необережні злочини – до 3 або 5, а умисні злочини – до 1, 3, 5 або 7 ступенів тяжкості. Належність злочину до 2, 4, 6, 8, 9 і 10 ступенів визначається з урахуванням наявності обставин, що знижують або підвищують тяжкість злочину відповідно до правил, передбачених у статтях 2.1.12–2.1.18 Проекту КК. Таким чином, для з'ясування караності будь-якого злочину спочатку потрібно правильно визначити до якого ступеня тяжкості він належить, а потім із ст. 3.1.6 Проекту КК дізнатись про розмір штрафу або строк ув'язнення як покарання.

Як можна припустити, зазначені ступені тяжкості були виділені після узагальнення положень Особливої частини чинного КК щодо караності різних видів злочинів, її залежності від заподіяної шкоди та кваліфікуючих ознак, що обтяжують чи пом'якшують покарання. Тобто, за основу класифікації взяті вид та розмір покарання, яке може бути призначене за вчинений злочин. Такий підхід реалізований і в ст. 12 чинного КК, де йдеться про класифікацію кримінальних правопорушень. Однак до ст. 2.1.11 «Класифікація кримінальних правопорушень» Проекту КК розробники включили ще й ознаки, які відображають соціальний зміст норм: 1) для 1, 3, 5 або 7 ступенів (базових) – істотна, значна, тяжка і особливо тяжка шкода; 2) для 2, 4, 6, 8, 9 і 10 ступенів – інші обставини, що знижують або підвищують ступінь тяжкості. Таким чином, розробниками запропонована класифікація злочинів, у якій начебто зроблений крок уперед порівняно з чинною ст. 12 КК, оскільки в ній з'явилися одночасно ознаки, що характеризують соціальну сторону явища і його юридичну оцінку законодавцем. Однак, таке рішення, як показав аналіз, викладений нижче, містить у собі цілий ряд неправильних, на мій погляд, положень.

Неправильність запропонованого рішення проявляється вже при аналізі здійснення самої класифікації злочинів. У ст. 2.1.11 Проекту КК фактично запропонована класифікація не за одним критерієм, а одночасно

за різними критеріями, що призвело до порушення змістовної цілісності всієї системи. Для 1, 3, 5 і 7 ступенів тяжкості, які визнаються базовими, основним критерієм визнано вид заподіяної шкоди: 1) істотна шкода, 2) значна шкода, 3) тяжка шкода, 4) особливо тяжка шкода. Кожний із цих видів визначений відповідно у статтях 2.1.7–2.1.10 Проекту КК. Детальний аналіз показав, що в ст. 3.1.6 «Санкції за злочини» Проекту КК юридична оцінка тяжкості заподіяння зазначеної шкоди надана з порушенням такої загальної вимоги до класифікації як безперервність поділу на класи. Тобто, в характеристиці соціального змісту безперервність присутня, а в юридичній оцінці того самого змісту – вона відсутня. Наслідком цього є встановлення караності певних видів діянь, яка не відповідає фактичній тяжкості останніх.

Зокрема відповідно до ст. 1.3.3 «Розміри майнової шкоди» Проекту КК умисним злочином може бути заподіяна істотна, значна або тяжка майнова шкода, яка перевищує розмір розрахункової одиниці (далі – р. о.), встановленої цим Кодексом, відповідно в 100 і більше, 1000 і більше та 10000 і більше разів. У цих випадках кількість р. о. перебуває в прямій залежності від фактично заподіяної шкоди. При цьому виділення істотної, значної і тяжкої шкоди було поступовим і безперервним: від 100 до 1000, від 1000 до 10000, 10000 і більше.

Заподіяння майнової шкоди за відсутності обставин, які підвищують або знижують тяжкість, за Проектом КК карається: 1) істотної шкоди (перший ступінь) – штрафом у розмірі від 100 до 500 р. о. або ув'язненням на строк від 3-х місяців до 2 років; 2) значної шкоди (третій ступінь) – штрафом у розмірі від 1000 до 2000 р. о. або ув'язненням на строк від 3 до 4 років; 3) тяжкої шкоди (п'ятий ступінь) – ув'язненням на строк від 6 до 8 років. Отже, в юридичній шкалі оцінки караності є розриви, а саме для оцінки тяжкості заподіяної шкоди не використані: 1) штраф в розмірі більше 500 до 1000 (не включно) р. о.; 2) ув'язнення на строк більше 2 років і до 3 років (не

включно), а також більше 4 років і до 6 років (не включно).

Така юридична оцінка тяжкості заподіяння зазначеної шкоди має вірусний характер, оскільки відображає фактичну тяжкість неправильно. Застосування таких положень на практиці буде призводити до наступного: 1) заподіяння шкоди, яка хоча б на 1 грн. більше істотної шкоди, необґрунтовано збільшуватиме мінімальну караність діяння відразу на 500 р. о. штрафу або на 1 рік ув'язнення, а максимальну караність – на 1500 р. о. штрафу або на 2 роки ув'язнення; 2) заподіяння шкоди, яка хоча б на 1 грн. більше значної шкоди, необґрунтовано збільшуватиме мінімальну караність відразу на 2 роки, а максимальну караність – на 4 роки ув'язнення.

Важливою особливістю цих вірусних положень є те, що в них йдеться не про зараженість вірусом однієї кримінально-правової норми з локальними можливими негативними наслідками її застосування, а про «системний вірус», який присутній у базових ступенях тяжкості, про які йдеться у всій Особливій частині Проекту КК. Це означає, що потенційні негативні наслідки наявності такого системного вірусу можуть стосуватися різних видів діянь і є в рази більш масштабнішими порівняно з наслідками зараження вірусом окремої кримінально-правової норми, яка стосується лише одного виду діянь.

Подібний системний вірус, обумовлений невідповідністю між соціальною реальністю і її юридичною оцінкою в Проекті КК, є і в тих положеннях Проекту КК, які стосуються 2, 4, 6, 8, 9 і 10 ступенів, виділених лише за ознаками наявності обставин, що знижують або підвищують ступінь тяжкості злочину. Наприклад, такий системний вірусний характер мають приписи п. «б» ч. 1 ст. 2.1.15 Проекту КК, відповідно до яких ступінь тяжкості майнової шкоди підвищується на два ступені тільки на тій підставі, що така шкода була заподіяна особі, яка займає особливо відповідальне становище, або близькій їй особі. Зокрема, максимальна караність у цих випадках підвищується: 1) якщо заподіяна істотна шкода – на 2 роки

ув'язнення; 2) якщо заподіяна значна шкода – на 4 роки ув'язнення; 3) якщо заподіяна тяжка шкода – на 5 років ув'язнення. Таке збільшення караності, як вбачається, взагалі не має соціальної обумовленості (підґрунтя).

Застосування зазначених вірусних положень зовні буде виглядати як таке, що відповідає формальним юридичним приписам і так може вважати той, хто застосовує норми КК, однак у дійсності таке рішення не буде відповідати принципу верховенства права, оскільки призначене покарання не відповідатиме фактичній тяжкості злочину (його суспільній небезпечності) і буде несправедливим.

Що все це означає? Відповідаючи на це питання, в першу чергу слід зазначити про те, що звичний для науковців висновок про необхідність істотного доопрацювання Проекту КК хоча і є важливим та правильним у даному випадку, але не є головним для спеціалістів у галузі кримінального права, які зацікавлені у подальшому розвитку системи КК. Тому підтримуючи прагнення розробників Проекту КК щодо якісного системного вдосконалення КК, із викладеного можна зробити висновок про недоліки лише першої спроби якісно нового системного рішення. Для правильного вирішення цього питання у майбутньому важливо правильно встановити і теоретично осмислити причини та характер зазначених недоліків Проекту КК, оскільки наведені вище приклади є лише ілюстративними. До такого осмислення повинні підключитися всі зацікавлені науковці та практики, оскільки йдеться про надскладне завдання – створення якісно нової системи КК. Реалізації цього завдання, як вбачається, сприятимуть не лише викладені зауваження щодо недоліків Проекту КК, а й нижчевикладені теоретичні положення та конкретні пропозиції.

Осмислюючи причини зазначених недоліків Проекту КК, важливо побачити те, що законодавчі віруси, у тому числі системні, у великій кількості є в чинному КК. Робота з їх виявлення лише розпочалася за моєю ініціативою і науковою підтримкою. Багато науковців взагалі ще не чули про

це або чули, але ще не осмислили сутність та важливе значення цієї проблематики. Розробники Проєкту КК актуалізували ці питання тому, що узагальнювали положення чинного КК, перевели деякі вірусні положення з локального на системний рівень.

Зокрема, зазначені вище вірусні положення, які стосуються 1, 3, 5 і 7 ступенів тяжкості злочинів (базових) Проєкту КК, у чинному КК існують на рівні окремих кримінально-правових норм, які стосуються окремих видів злочинів. Наприклад, тілесне ушкодження, яке спричинило стійку втрату працездатності від 10 до 33% кваліфікується за ч. 1 ст. 122 КК, а в разі втрати працездатності 33% або більше – за ч. 1 ст. 121 КК. Тобто фактична тяжкість злочину перебуває в прямій залежності від кількості процентів стійкої втрати працездатності і такий вимір є безперервним. Однак, юридична оцінка цього соціального змісту здійснена з перервою в караності. Зокрема заподіяння такого середньої тяжкості тілесного ушкодження з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості карається за ч. 2 ст. 122 КК позбавленням волі на строк від 3 до 5 років, а заподіяння з тих самих мотивів тяжкого тілесного ушкодження, поєданого зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, за ч. 2 ст. 121 КК карається позбавленням волі на строк від 7 до 10 років. Це означає, що заподіяння шкоди здоров'ю, яка хоча б на 1% більше ніж 33% необґрунтовано збільшуватиме покарання у виді позбавлення волі: мінімально – на 4 роки, а максимально – на 5 років. Покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 (не включно) до 7 (не включно) років безпідставно не використано законодавцем в оцінці тяжкості злочину стосовно особи, яка вчинила діяння такого фактичного ступеня тяжкості. Таким чином, причиною того, що ці положення набули вірусного характеру, є порушення принципу пропорційності, між покаранням, що передбачено у КК, та тим, що характеризує діяння у соціальній реальності. Це вказує на невідповідність зазначених і подібних їм положень принципу верховенства права, важливою

складовою якого є зазначена пропорційність.

Більш складним для розуміння є аналіз того, як обставини, що знижують або підвищують ступінь тяжкості злочинів (2, 4, 6, 8, 9 і 10 ступенів), набули в Проекті КК вірусного характеру. У статтях Особливої частини чинного КК ці обставини іноді передбачені безпосередньо у тексті основного складу злочину, наприклад у ст. 118 КК, однак у більшості випадків вони вказані як кваліфікуючі ознаки. Таке рішення дозволяє відразу побачити як впливає наявність відповідної обставини на збільшення або на зменшення караності злочинного діяння. Однак для правильного системного рішення важливо розрізняти різний соціальний характер таких обставин.

По-перше, це обставини, що відображають диференціацію відповідальності за заподіяння чи можливість заподіяння шкоди основному об'єкту злочину (зокрема, за розміром заподіяння шкоди). Вони відображені в ст. 2.1.11 «Класифікація кримінальних правопорушень» Проекту КК як такі, що утворюють базові ступені тяжкості.

По-друге, це обставини, які відображають заподіяння або можливість заподіяння шкоди додатковому об'єкту чи об'єктам. Їх наявність у конкретному випадку означає, що тяжкість повинна оцінюватися за правилами складення базових показників тяжкості фактично поєднаних злочинів. Включення таких обставин до статті про загальну класифікацію кримінальних правопорушень *буде призводити до вірусного за змістом визначення тяжкості*. Адже замість зазначеної оцінки тяжкості фактично поєднаних злочинів, яке може бути різним, буде однакове для всіх випадків збільшення тяжкості на один або два ступені, *яке лежить виключно в юридичній площині і обумовлено лише самим юридичним приписом як таким*. Це проявляється у тому, що збільшується караність не відповідно до тяжкості посягання на додатковий об'єкт, а залежно від того, з яким ступенем тяжкості злочину проти основного об'єкта це пов'язано. Наприклад, відповідно до статей 6.1.3, 6.1.4, 2.1.11 та 3.1.6 Проекту КК вчинення особою

крадіжки з проникненням у володіння особи збільшує її тяжкість на один ступінь, що означає збільшення максимальної караності: 1) при істотній шкоді – на один рік, 2) при значній та тяжкій шкоді – на 2 роки. Така відмінність не має соціального обґрунтування, тому що йдеться про проникнення у володіння особи, яке за ст. 4.8.4 Проекту КК має єдину оцінку ступеня тяжкості і з яким крадіжка поєднується у конкретному випадку.

По-третє, це обставини, які безпосередньо характеризують посягання на основний об'єкт злочину. Такі обставини в чинному КК за своїм кримінально-правовим значенням є допоміжним засобом конкретизації ступеня тяжкості конкретного посягання у межах законодавчої оцінки тяжкості такого посягання за основним критерієм. Якщо вони вказані як кваліфікуючі ознаки у відповідній статті КК, то вони є законодавчою конкретизацією ступеня тяжкості, а коли вони передбачені лише в статтях 66 чи 67 КК – судовою конкретизацією при призначенні покарання. Для юридичної їх оцінки це означає, що стосовно них йдеться не про тяжкість цих обставин самих по собі, а про їх вплив на оцінку тяжкості посягання на основний об'єкт. Таким чином, якщо з урахуванням такої кваліфікуючої ознаки караність певним чином посилюється чи пом'якшується, то це не є оцінкою тяжкості цих обставин самих по собі, а є оцінкою тяжкості посягання на основний об'єкт з урахуванням цих обставин. Отже, таке збільшення чи зменшення покарання завжди за своїм соціальним характером має відносне значення, оскільки конкретизує посягання на основні об'єкти різної тяжкості. Наскільки правильно оцінений розробниками Проекту КК або законодавцем вплив на загальну оцінку тяжкості відповідної обтяжуючої обставини можна судити із порівняння караності різних ступенів тяжкості посягання на основний об'єкт з урахуванням такої обставини і без.

Наприклад, відповідно до ст. 6.1.2 Проекту КК ознакою складу злочину, яка підвищує на два ступеня тяжкість крадіжки, є вчинення останньої щодо чужої речі, яка була ввірена особі чи перебувала в її віданні.

Максимальна караність такої крадіжки відповідно до статей 2.1.11 та 3.1.6 Проекту КК збільшується: 1) при істотній шкоді – з 2 до 4 років ув'язнення (на 2 роки); 2) при значній шкоді – з 4 до 8 років ув'язнення (на 4 роки); 3) при тяжкій шкоді – з 8 до 13 років ув'язнення (на 5 років). Таке збільшення караності виглядає так, начебто факт викрадення речі, яка була ввірена особі чи перебувала в її віданні, сам по собі містить підставу для такого рішення. Однак відповідно до ч. 4 ст. 1.2.4 «Пропорційність» Проекту КК «більш суворий кримінально-правовий засіб встановлюється та застосовується тільки тоді, коли менш суворого засобу недостатньо для виконання завдання цього Кодексу». Якщо для виконання завдань Кодексу у випадках вчинення крадіжки речі, яка не була ввірена і не перебувала у віданні особи, достатньо призначити покарання у виді ув'язнення на строки відповідно не більше 2, 4 і 8 років, то чому для досягнення тих самих цілей у випадку крадіжки речі, яка була ввірена особі чи перебувала в її віданні, потрібно збільшити строк ув'язнення в перших двох випадках у два рази, в третьому на 5 років? Соціальний характер зазначеної обставини такого рішення не обумовлює, а значить ст. 6.1.2 Проекту КК має вірусний характер.

Стосовно чинного КК відносно значення розглядуваних обставин можна пояснити на такому прикладі. У ст. 185 «Крадіжка» чинного КК основним критерієм визначення ступенів тяжкості посягання на основний об'єкт є розмір шкоди, заподіяної такому об'єкту: істотна (ч. 1), значна (ч. 3), велика (ч. 4) і особливо велика (ч. 5). Вчинення крадіжки за попередньою змовою групою осіб визнається кваліфікуючою ознакою, що створює юридичну підставу для посилення кримінальної відповідальності особи за крадіжку, передбачену в ч. 1 ст. 185 КК. Таке посилення відповідальності особи навіть можна встановити, порівнявши покарання за частинами 1 і 2 цієї статті КК: у ч. 2 передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 5 років, а за ч. 1 взагалі не передбачений такий вид покарання. Якщо б обставина «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» мала

свій самостійний вимір тяжкості (подібно тому, як обставина, що є ознакою складеного злочину), то таке збільшення повинно відбуватися і тоді, коли така обставина характеризує крадіжки, в яких заподіяна значна шкода (ч. 3) або велика шкода (ч. 4). Однак в теорії кримінального права і в судовій практиці у цих випадках за цією обставиною закріплено відносне значення – як обтяжуючої обставини, передбаченої в статті Особливої частини КК, що враховується судом при призначенні покарання разом з тими, обставинами, що передбачені у статтях 66 та 67 КК. Розглядувана обставина не дозволяє вийти за межі санкцій частин 3 і 4 ст. 185 КК, тобто за межі законодавчої оцінки тих ступенів тяжкості, які визначені законодавцем за розміром шкоди як основним критерієм класифікації, пов'язаним з основним об'єктом злочину. Залишається «непомітним», але є дуже важливим у розглядуваному контексті те, що таке відносне значення ознака «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» має і стосовно ч. 1 ст. 185 КК. З погляду класифікації крадіжки за основним критерієм про перший ступінь тяжкості з ознакою заподіяння істотної шкоди йдеться як у ч. 1, так і в ч. 2 ст. 185 КК. Максимальне покарання, яке передбачено в ч. 2 ст. 185 КК, є верхньою межею в законодавчій оцінці тяжкості крадіжки, яка заподіяла істотну шкоду. Тому вчинення крадіжки за попередньою змовою групою осіб набуває такого самого відносного юридичного значення обтяжуючої обставини, що враховується судом при призначенні покарання разом з тими обставинами, що передбачені в статтях 66 та 67 КК. Особливістю є лише те, що законодавець можливість призначити покарання у вигляді позбавлення волі за такий вид крадіжки пов'язує лише з наявністю ознаки її вчинення за попередньою змовою групи осіб.

Цей приклад є лише ілюстративним для теоретичного висновку про те, що такі за характером обставини, які є кваліфікуючими ознаками, що обтяжують відповідальність особи, не можуть змінювати той системний класифікаційний ряд, який виділяється за основним критерієм класифікації,

пов'язаним з основним об'єктом злочину. Тому положення Проекту КК про зміну основного (базового) класифікаційного ряду у зв'язку з наявністю таких за характером обставин, які розглянуті стосовно ст. 185 КК, як вбачається, слід визнати необґрунтованими.

Таким чином, стосовно трьох розглянутих нами груп обставин, що передбачені у статтях як кваліфікуючі ознаки, що обтяжують чи пом'якшують кримінальну відповідальність, можна зробити такі висновки: 1) обставини першої групи стосуються базової класифікації за тяжкістю, однак слід враховувати, що у загальній класифікації злочинів повинно йтися не лише про види заподіяної шкоди, що відображають різні ступені тяжкості, а й про можливість заподіяння такої шкоди; у статтях Особливої частини використання таких видів залежить від змісту норми; 2) обставини, що є ознаками складених злочинів, повинні мати окремі правила визначення тяжкості; 3) обставини, що мають відносне значення при призначенні покарання, повинні знайти системне рішення разом з тими обставинами, що передбачені в статтях 66 та 67 КК. Стосовно тієї класифікації, що запропонована у ст. 2.1.11 «Класифікація кримінальних правопорушень» Проекту КК, ці висновки означають, що в класифікації повинні залишатися лише ті класи, які виділені за основною ознакою, що пов'язана з основним об'єктом злочину і відображає заподіяну або таку шкоду, що може бути заподіяна такому об'єкту. Виділення в загальній класифікації 2, 4, 6, 8, 9 і 10 ступенів тяжкості вбачається необґрунтованим.

Окремої уваги також потребує питання про те, як правильно формулювати критерій, за яким повинна здійснюватись основна класифікація злочинів і кримінальних правопорушень у цілому (включаючи і кримінальні проступки). У чинному КК взагалі немає формулювання соціального критерію, який стосується самих діянь та їх наслідків, а зі змісту ст. 12 КК впливає залежність поділу кримінальних правопорушень на класифікаційні класи від виду та розміру покарання, яке передбачено у статтях Особливої

частини КК за відповідні правопорушення. У ст. 2.1.11 «Класифікація кримінальних правопорушень» Проекту КК виділення стосовно умисних злочинів десяти ступенів тяжкості здійснено з урахуванням: «а) виду заподіяної ними шкоди (статті 2.1.7–2.1.10 цього Кодексу) та б) ознак складу злочину, які змінюють ступінь тяжкості злочину». Отже, основним критерієм базової класифікації, результатом якої є виділення 1, 3, 5 і 7 ступенів тяжкості, визнано «вид заподіяної ними шкоди» (ч. 2 ст. ст. 2.1.11 Проекту КК). Таким чином, у цілому виглядає так: безпосередньо в ч. 1 ст. 2.1.11 «Класифікація кримінальних правопорушень» Проекту КК вказано на неістотну шкоду для проступків та на істотну шкоду, значну шкоду, тяжку шкоду та особливо тяжку шкоду – для злочинів. Відповідно до назви виду шкоди у п'ятому базовому ступені тяжкості йдеться про тяжкі злочини, а у сьомому – про особливо тяжкі злочини.

Однак, як відомо, суспільна небезпечність злочинів за чинним КК виражається у заподіянні діянням мінімум істотної шкоди об'єкту або в можливості заподіяння такої шкоди. Логічно виникає запитання про *можливість* заподіяння мінімум істотної шкоди: 1) чи входить вона як критерій класифікації кримінальних правопорушень за Проектом КК; 2) чи повинна вона визнаватися критерієм базової класифікації кримінальних правопорушень?

У ст. 2.1.6 Проекту КК видом значної шкоди визнається «створення реальної загрози (небезпеки) настання тяжкої шкоди, погроза спричинення тяжкої шкоди або публічні заклики до спричинення тяжкої шкоди», а в ст. 2.1.9 Проекту КК видом тяжкої шкоди визнається «створення реальної загрози (небезпеки) настання особливо тяжкої шкоди, погроза спричинення особливо тяжкої шкоди або публічні заклики до спричинення особливо тяжкої шкоди».

З таким рішенням не можна погодитися, тому що в контексті тяжкості злочинів створення реальної загрози (небезпеки) настання певних наслідків

не є видом шкоди, хоча може розглядатися як особлива конструкція з об'єктивної сторони, у якій обов'язковими ознаками є певні зміни в об'єктивній реальності як результат вчинення діяння. Крім того, при формулюванні критерію класифікації без уваги розробників Проекту залишилося те, що у випадках, коли в Особливій частині КК йдеться про формальні або усічені склади злочинів, суспільна небезпечність проявляється саме у можливості заподіяння мінімум істотної шкоди об'єкту злочину. Про можливість заподіяння такої шкоди йдеться також у випадках, коли має місце готування чи замах на злочин, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

Як вбачається, соціальним критерієм класифікації злочинів слід визнавати суспільну небезпечність злочину, яка може проявлятися як: 1) заподіяння мінімум істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі або 2) можливість заподіяння такої шкоди.

У зв'язку з цим доречно згадати про те, що у науці кримінального права крім *ступеня* суспільної небезпечності злочинних діянь виділяється також *характер* їх суспільної небезпечності, який також повинен входити до критерію класифікації злочинів як його складова. У Проекті КК у цьому відношенні можна виділити з позитивної сторони визнання заподіяння смерті людини особливо тяжким наслідком, а також прагнення розробників конкретизувати характер шкоди у контексті окремих її видів. Ця робота потребує свого продовження, однак у ній важливо правильно визначити мету. У тому концептуальному рішенні, яке є в Проекті КК, відображення характеру шкоди при вирішенні питання класифікації злочинів може мати негативні наслідки. Це пов'язано з тим, що коли включаються до одного класифікаційного класу конкретні приписи щодо різних за характером суспільної небезпечності діянь, то це може мати наслідком їх неправильну законодавчу оцінку, обумовлену відсутністю у статтях Особливої частини Проекту КК видів та розмірів покарань. У зв'язку з цим замість

законодавчого відображення відмінностей у характері суспільної небезпечності злочинів може надаватися оцінка їх як однакових, адже саме така «оптова» оцінка впливає із системного рішення, відповідно до якого караність визначається «оптом» відразу для всієї категорії злочинів відповідно до ст. 3.1.6 «Санкції за злочини» Проекту КК. Таке рішення видається гіршим, ніж у чинному КК.

Як вбачається, метою відображення характеру суспільної небезпечності може бути відображення відмінностей у оцінці заподіяної шкоди, обумовлених тим, яким соціальним цінностям заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода злочином. При вирішенні цього питання своєрідним орієнтиром у розумінні його системного рішення і значення може бути перелік видів покарань від менш суворого до більш суворого (наведений в ст. 51 чинного КК), який має важливе значення для вирішення конкретних питань застосування КК. За наявності подібного рішення в КК щодо співвідношення злочинів за характером їх суспільної небезпечності ці відмінності можна врахувати разом із відмінностями в їх ступенях суспільної небезпечності для виділення категорій злочинів, а також для вирішення інших питань, наприклад, для встановлення перевищення меж крайньої необхідності (ч. 2 ст. 39 КК), де йдеться про заподіяння такої шкоди, яка є більш значною, ніж відвернена шкода.

Щоб уникнути зазначеної «оптової» законодавчої оцінки, яка впливає зі ст. 3.1.6 «Санкції за злочини» Проекту КК, необхідно повернутися до відображення у санкціях статей Особливої частини КК покарання за злочини. Але з метою вдосконалення всієї системи КК варто підійти до вирішення цього питання по-новому. Положення щодо можливостей застосування до особи окремих видів покарань можна винести до Загальної частини КК. В Особливій частині КК *необхідно залишити лише положення, які відображають вид і розмір чи строк найбільш суворого покарання*, що може бути застосоване до особи у разі вчинення злочину. Це є важливим для

забезпечення принципу верховенства права, зокрема правової визначеності як його складової. Таке рішення дозволить кожній особі до вчинення будь-якого злочину усвідомити межі найбільш суворого обмеження її прав, яке може бути до неї застосоване за вчинення злочину. Крім того, це є важливим для відображення відмінностей в караності, обумовлених характером суспільної небезпечності злочинів, або змін в караності, обумовлених змінами в соціальній реальності.

Із вищевикладеного можна зробити наступні узагальнюючі **висновки**:

По-перше, система кримінального права повинна створюватися на реально існуючих соціальних засадах і відповідати їм. У її змісті повинен бути механізм реагування системи на зміну соціальних реалій без внесення або до внесення відповідних законодавчих змін до самої системи.

По-друге, соціальна сутність і соціальні зв'язки, закономірності і необхідності повинні визнаватися первинними і головними у змісті кримінально-правових норм та системних зв'язків в КК. Підстава для обмеження будь-яких прав відповідно до КК повинна завжди включати в себе: а) соціальну підставу як головну і б) юридичні ознаки, які її відображають з дотриманням принципу правової визначеності.

По-третьє, у системі КК повинен бути механізм захисту системи від появи у ній таких формальних юридичних приписів, які існують у ній, але не відповідають соціальним засадам. Зокрема, це стосується випадків: а) коли відповідні юридичні положення були включені законодавцем помилково, що трапляється все частіше; б) юридичні положення включені до КК без голосування за них народними депутатами при прийнятті відповідного Закону України, що вже траплялося; в) невідповідність між соціальним змістом і його юридичною оцінкою у КК виявилась після прийняття кримінально-правової норми чи норм, що є результатом проведення теоретичного дослідження (наприклад, виявлені мною випадки, що названі законодавчим вірусом); г) юридичні положення стали не відповідати

соціальним засадам внаслідок зміни соціальних реалій (наприклад, таке раніше трапилось зі ст. 154 «Спекуляція» Кримінального кодексу УРСР 1960 р.).

Механізм захисту системи КК може включати в себе як конкретизовані захисні положення, так і загальні положення. Прикладом конкретизованих положень може слугувати включення до визначення злочину ознаки суспільної небезпечності діяння як обов'язкової ознаки. Саме ця ознака відображає соціальну характеристику злочину. Мої доводи щодо загальних захисних положень у системі КК відображені в матеріалах сателітного заходу «Проект Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права», який був проведений у рамках Харківського міжнародного юридичного форуму 21 вересня 2021 р. У цих матеріалах викладена наступна пропозиція щодо доповнення Проекту КК, яку зараз можна представити як пропозицію доповнити чинний КК такою самою статтею:

«Стаття. 2¹ Верховенство права

1. Зміст і застосування цього Кодексу повинні відповідати принципу верховенства права.

2. Не відповідає принципу верховенства права обмеження прав чи свобод людини лише на підставі формальних законодавчих приписів, які включені до Кримінального кодексу України внаслідок свавільних дій чи помилки законодавця або без голосування за них народними депутатами, або за фактичної відсутності суспільної необхідності в обмеженні прав чи свобод людини.

3. Відновлення справедливості у випадках необґрунтованого обмеження прав чи свобод людини може здійснюватися судом шляхом прямого застосування принципу верховенства права».

По-четверте, для системи КК категорія «суспільна небезпека» є системоутворюючою категорією. Її основне значення полягає у тому, що вона дозволяє і зобов'язує розглядати злочин як соціальне явище, сутнісні

ознаки якого мають вирішальне значення для визначення змісту юридичних приписів в КК та для створення системи КК у цілому. Така соціальна обумовленість повинна характеризувати систему КК у цілому як на етапі її створення, так і під час її функціонування у суспільстві.

По-п'яте, в системі КК можуть існувати законодавчі віруси, за наявності яких застосування норм КК зовні виглядає законним, а насправді, призводить до необґрунтованого порушення прав людини. Необхідно розрізняти: 1) законодавчі віруси, що існують в окремих кримінально-правових нормах, і 2) системні законодавчі віруси, що стосуються системних зв'язків. Для всіх законодавчих вірусів характерним є неправильне відображення у кримінально-правовій нормі чи в системі КК соціальної сутності того соціального явища, що ними відображається. Система КК повинна передбачати в собі захист від прояву таких вірусів та їх негативних наслідків.

По-шосте, ключовою вимогою до системи КК повинна бути вимога правової визначеності щодо: а) соціальної підстави для обмеження прав людини на підставі норм КК і б) меж такого обмеження прав. Краще всього цю вимогу реалізовувати шляхом зазначення в Особливій частині КК: а) видових ознак суспільно небезпечного діяння, б) категорії злочину за загальною їх класифікацією з відображенням того, чи є злочин умисним чи необережним, і в) найбільш суворого покарання, яке може бути призначене за його вчинення. Інші важливі положення повинні бути відображені у Загальній частині КК.

Повне перенесення положень про караність видів злочинів до Загальної частини КК, як це запропоновано в Проекті КК, є недопустимим, тому що воно буде призводити до появи законодавчого вірусу в таких випадках: 1) у разі посилення або пом'якшення караності певного злочину це можливо здійснити лише змінивши в статті Особливої частини КК номер ступеня тяжкості базового рівня (1, 3, 5 і 7), що буде означати збільшення або зменшення караності не відповідно до соціальної необхідності в цьому, а

відразу на декілька років ув'язнення: а) при переході з 1 на 3 ступінь або навпаки – на 2 роки ув'язнення; б) при переході з 3 на 5 ступінь або навпаки – на 4 роки ув'язнення; в) при переході з 5 на 7 ступінь або навпаки – на 5 років ув'язнення; 2) якщо законодавець внесе зміни до ст. 3.1.6 «Санкції за злочини», то вони будуть призводити до одночасної зміни караності багатьох злочинів, що також не є соціально обумовленим.

По-сьоме, законодавча диференціація кримінальної відповідальності за злочин певного виду, який не є так званим складеним, повинна здійснюватися у статті Особливої частини КК за критерієм, який стосується заподіяння шкоди основному об'єкту злочину. Наприклад, шляхом виділення істотної, значної і тяжкої шкоди в окремих частинах статті КК із зазначенням максимального покарання у кожній з них та категорій злочинів за загальною їх класифікацією, а також з відображенням того, чи є злочин умисним чи необережним. При цьому критерій виміру заподіяння шкоди та строк покарання не повинні мати розривів, а покарання повинно збільшуватися або зменшуватися пропорційно із збільшенням або зменшенням соціального показника заподіяння шкоди основному об'єкту злочину. Ця вимога є важливою для забезпечення принципу пропорційності як складової принципу верховенства права.

До порушення цієї вимоги може призвести виділення в Проекті КК другого, четвертого та шостого ступенів тяжкості в ст. 2.1.11 «Класифікація кримінальних правопорушень». У чинному КК такі порушення зустрічаються в статтях, які передбачають кваліфікуючі ознаки.

По-восьме, кваліфікуючі ознаки, які відображають складені злочини, потребують більшої правової визначеності, ніж в чинному КК. Зокрема, в КК повинні бути правила стосовно визначення соціального змісту таких норм, сукупної оцінки їх тяжкості, їх кваліфікації, співвідношення з суміжними нормами. Ці правила повинні враховувати як ту сукупність, що врахована законодавцем в рамках складеного злочину, так і фактичну сукупність

злочинів.

Той варіант, що запропонований у Проекті КК щодо вирішення цього питання є непридатним, тому що він не дозволяє правильно оцінити ступінь тяжкості з урахуванням різних варіантів поєднання злочинів. Загальна оцінка тяжкості конкретного поєднання злочинів перебуває в прямій залежності від ступеня тяжкості кожного із цих злочинів окремо. Однак у ст. 2.1.11 «Класифікація кримінальних правопорушень» Проекту КК така залежність значною мірою замінюється на іншу залежність, про що було зазначено вище.

По-дев'яте, ті кваліфікуючі ознаки, які не відображають складені злочини або шкоду, заподіяну основному об'єкту злочину, повинні отримати в системі КК більш правильне відображення свого дійсного соціального значення. Особливістю їх значення є його відносність, тобто оцінюється не їх тяжкість, а тяжкість посягання на основний об'єкт з урахуванням таких ознак. Соціальне значення таких ознак є таким самим, як обставин, що передбачені в статтях 66 та 67 КК та враховуються при призначенні покарання судом. У системі КК відносно значення всіх цих обставин може бути формалізоване шляхом виділення ступенів їх впливу на загальну оцінку тяжкості конкретного посягання. Зокрема, це можуть бути *п'ять ступенів*: 1) з особливо пом'якшуючими обставинами, 2) з пом'якшуючими обставинами, 3) без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин, 4) з обтяжуючими обставинами, 5) з особливо обтяжуючими обставинами. З урахуванням відносного значення цих обставин вплив на загальну оцінку тяжкості конкретного посягання можна відобразити шляхом закріплення в КК за кожним з цих ступенів верхньої межі призначення покарання, яка залежно від кількості ступенів відповідає частині від максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого за злочин (наприклад, не більше 1/5, 2/5, 3/5 або 4/5).

Таке рішення є концептуально іншим порівно з Проектом КК і має

інше значення ступенів тяжкості. У загальній класифікації злочинів повинні виділятися лише їх категорії, що відображають законодавчу оцінку тяжкості злочинів, наприклад, як в чинному КК: нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі. Ступені тяжкості при такому рішенні повинні відображати ступінь тяжкості конкретного злочинного посягання. Загальна оцінка вчиненого особою діяння буде більш правильною і точною, наприклад, особа вчинила тяжкий злочин (конкретизується) п'ятого ступеня тяжкості. Більше того, у цих випадках взагалі можна обходитися без терміну «ступінь тяжкості» при кваліфікації діяння, а використовувати зазначену назву ступенів, наприклад особа вчинила тяжкий злочин (конкретизується) при особливо обтяжуючих обставинах. Стосовно чинного КК ці формулювання використовуються, але в іншому значенні – для відображення законодавчої диференціації відповідальності. З новим значенням зазначених ступенів можна пов'язати настання й інших кримінально-правових наслідків для особи.

По-десяте, в системі КК повинні набути правової визначеності положення, що стосуються основних об'єктів злочинів. Для цього необхідно вирішити три важливих завдання: 1) статус основного об'єкта повинен бути закріплений в Особливій частині для кожного виду злочинів; 2) для кожного такого об'єкта повинні бути розроблені і передбачені в КК критерії виміру шкоди; 3) у Загальній частині КК необхідно передбачити перелік основних об'єктів, який би відображав відмінності в соціальних цінностях, що визнаються об'єктами, та їх пріоритетність; при цьому для відображення пріоритетності можливе утворення групи об'єктів з рівноцінними об'єктами. Наявність такої правової визначеності щодо основних об'єктів злочинів є необхідною і дуже важливою умовою нормального функціонування системи КК у цілому.

Щодо перспектив наукових досліджень у зазначених напрямках. Як вбачається, такі перспективи є для всіх науковців і практиків, зацікавлених в

розробленні якісно нового КК, але вони відкриються лише для тих, хто буде йти цим шляхом.

Список використаних джерел

1. Киричко В. М. Законодавчий вірус у системі КК України: визначення і актуалізація проблеми на прикладі ст. 368-2 КК «Незаконне збагачення». *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 142–151. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.133.70893>.

REFERENCES

1. Kyrychko, V.M. (2016). Zakonodavchyi virus u systemi KK Ukrainy: vyznachennia i aktualizatsiia problemy na prykladi st. 368-2 KK «Nezakonne zbahachennia» [Some state – Legislative virus in the system of the Criminal Code of Ukraine: definition and actualization of the problem on the example of Article 368-2 of the Criminal Code of Ukraine]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 133, 142–151*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.133.70893> [in Ukrainian].

Киричко В. Н. О системных законодательных вирусах и социальных основах создания новой системы Уголовного кодекса Украины

В статье изложены критические замечания по проекту новой системы Уголовного кодекса Украины, которая представлена для обсуждения ее разработчиками. У этой системы выявлены существенные недостатки, связанные с неправильным отражением в содержании ее уголовно-правовых норм сущностных социальных признаков преступлений. Для выявления таких недостатков в системе уголовно-правовых норм выделено понятие «системные законодательные вирусы» и обоснована необходимость защиты от таких вирусов. Сформулированы предложения относительно использования категории «общественная опасность», классификации преступлений, учета степеней тяжести преступлений, отражения в системе объектов преступлений и их ценностного соотношения, обеспечения соблюдения принципа верховенства права.

Ключевые слова: *система уголовно-правовых норм, классификация преступлений, тяжесть преступлений, степень тяжести преступлений, общественная опасность, законодательный вирус, верховенство права.*

Kyrychko V. M. About system legislative viruses and social foundations of creating a new system of the Criminal Code of Ukraine

The article contains critical remarks about the draft of the new system of the Criminal Code of Ukraine, which is presented for discussion by its developers and is characterized by the presence of many new provisions. It is established that this system has significant shortcomings, which are associated with the incorrect

reflection in the content of criminal law norms of the essential social features of crimes.

To identify such shortcomings in the system of criminal law, the concept of «system legislative viruses» is highlighted and the need to have protection against such viruses in the system is substantiated. The necessity to distinguish between the legislative virus, the negative consequences of which in the form of human rights violations are local in nature, and the system legislative virus, the negative consequences of which are large-scale, is substantiated. Legislative viruses that result in violation of the principle of proportionality between punishment and social characteristics of acts are analyzed.

Proposals for improving the system of the Criminal Code of Ukraine have been formulated. In particular, they concern the use of the category «public danger», which must perform a human rights function in the system of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed to classify crimes using the social values they encroach on and the extent of the damage that has been or may be caused. Emphasis is placed on the need to allocate at the law enforcement level the severity (danger) of the crime: 1) with particularly mitigating circumstances, 2) with mitigating circumstances, 3) without mitigating and aggravating circumstances, 4) with aggravating circumstances and 6) with especially aggravating circumstances. The court must impose penalties based on these degrees and the legal restrictions associated with them.

The necessity of providing legal certainty on the social basis of criminal liability and restriction of rights for committing a crime, as well as on the legislative assessment of cases of simultaneous commission of several crimes and the rules of their qualification is substantiated.

It is proposed to supplement the Criminal Code of Ukraine with Article 2-1 «Rule of Law», which will ensure justice in cases of errors made by the legislator and in other cases where there is a discrepancy between formal legal requirements and social characteristics of the crime.

Key words: *system of criminal law, classification of crimes, danger of crimes, social danger, legislative virus, rule of law.*